

Felsefe, Hukuk Felsefesi ve Etik Açısından Kişi, Kısa Bir Giriş

Altan HEPER¹

“Kişi” kavramı, felsefe, etik, antropoloji, psikoloji, pedagoji, hukuk, teoloji, hatta sosyoloji ve burada anılmayan birçok disiplini ilgilendirmektedir. Hukukçular açısından anahtar bir kavram olan “kişi”, insan varlığının statüsünü belirler.¹²

Günlük dilde kişi ile insan sözcüklerinin büyük ölçüde eşanlamlı olarak kullanıldığını görmekteyiz. Fakat felsefi bir kavram olarak kişi, son derece tartışmalıdır. Her felsefe ansiklopedisinde, hukuk felsefesi derlemesinde bu tartışmaları bulabiliriz. Felsefi tartışmalar kişinin statüsü konusunda hukuki konseptlere de yansımaktadır. Bu tebliğde sözü geçen tartışmaları ve bunların pratik sonuçlarını kısaca ele almak istiyoruz. Burada da tabii “insan”, “insanlık” ve “şahsiyet” gibi kavramlar rol oynamaktadır.

Bu tür çalışmalarda genellikle önce kişinin Batı dillerindeki karşılığı eti-

molojik olarak incelenir ve kavramın tarihsel evrim sürecine bakılır. Daha sonra kişi kavramına damgasına vuran Aydınlanma Dönemi’ne gelinir. Felsefi akımların mevcut kişi konseptlerini nasıl etkiledikleri ele alınır. Son olarak da konu modern teknoloji bağlamında hukuk felsefesi ve etik açısından tartışılır.³

Kişi (*person*) sözcüğünün kökeni açık, belirgin değildir ve kaynağı tartışmalıdır. Sözcüğün Latincedeki *persona*dan türetildiği söylenmektedir. Bu ise Antik Roma’da oyuncunun sahnedeki rolünü nitellemek için kullanılmaktadır. Daha da eski anlamı, oyuncunun karakteri canlandırırken kullandığı *maskedir*. Bu maskeyle ilgili teoriler de bulunmaktadır. Bunlardan en yaygını olan *per-sonare*, maskenin ağzından oyuncunun sesinin çıkması teorisi. Buna benzer bir teori de *per-sonare* veya *per-zonare*’yi “kiyafet değiştirme” olarak anlayıp, kişi kelimesini buradan türetmektedir.⁴

- 1 15-18 Mayıs 2017 tarihleri arasında yapılan HFSA toplantılarında sunulan tebliğ. Bu makalede tebliğ üslubu korunmuştur. Bu tebliğ 1.10.2015 tarihinde IV. Slovenya-Türkiye Karşılaştırmalı Hukuk Toplantılarında sunulan Almanca tebliğin üzerinde önemli değişiklikler yapılmış versiyonudur. Tebliğ Özyeğin Üniversitesi Yayınları tarafından “Kişilik Hakları/Persönlichkeitsrechte/Personality Rights” başlığıyla yayımlanan sempozyum kitabında yer almaktadır (s.13-38). Yayımlayanlar: Yener Ünver- Damjan Korosec, Ankara, 2016.
- 2 Doç. Dr., Özyeğin Üniversitesi -Türkiye, Karl Eberhard Üniversitesi Tübingen- Almanya.
- 3 Bu tür tartışmalar için *Neues Handbuch philosophischer Grundbegriffe*, begründet von Hermann Krings, Hans Michael Baumgartner, Christoph Wild, Neueherausgeber Petra Kolmer und Armin G. Wildgeuer, Bd. 2, München, s.1728 vd.; *Person und Rechtsperson*, herausgegeben vom Rolf Gröschner, Stephan Kirste und Oliver W. Lembcke, Tübingen, 2015; *Handbuch Ethik*, herausgegeben, Marcus Düwell/Christoph Hübenenthal/Micha H. Wernr, 3. Aufl., Stuttgart, s. 459 vd.; *Metzler Lexion*, Peter Prechtl, Franz Peter Burkhard (Hrsg.) 3. Aufl., 2008, Frankfurt, s. 445vd.; *Formen menschlicher Personalität*, Alexis Themo von Poser, Thomas Fuchs, Jürg Wasserman (Hg.) Heidelberg, 2012.
- 4 Sözcüğün etimolojik anlamı ve tartışmalar için Rudolph Eisler, *Historisches Wörterbuch der Philosophie*, Bd. 7, Dambadt, 1989, Hrsg. Joachim Ritter/Karlfried Gründer, s. 269; Heinrich Schmidt, *Philosophisches Wörterbuch*, Neubearbeitung Georgi Schickof, 21. Aufl, Stuttgart, 1982, s. 521; Alexander Schlegel, *Die*

Bu teori konusunda şüpheleri olanlar (örneğin Josef Justus Scaliger) sözcüğün Yunanca kökenli olduğunu iddia etmekte, *personare*'yi bir kemer bağlama olarak açıklamakta ve bu sözcükteki *zona* Yunanca "kemer" olarak yer almaktadır.⁵

Kavramı Yeni Ahit'ten alınmış olarak gören bazı bilim adamları kökenini maske, rol, eski anlamıyla insan, yüz, bakış, görünüş anlamlarına gelen *proposon* sözcüğüne dayandırmaktadır.⁶

Diğer bir açıklama ise kavramı Etrüsk dilindeki *phersu* (maske) sözcüğünden türetmektedir. Bu açıklama genellikle dilbilimciler, etimologlar tarafından savunulmaktadır.⁷

Sonuç olarak, *person* sözcüğünün etimolojik kökeninin tam olarak aydınlatılmadığını tespit etmekteyiz.⁸

Kişi kavramının tarihsel perspektif içinde teolojik tartışmaları önem taşır. Hıristiyan teolojisinde iki önemli soru sorulmaktadır. Bunların ilki Tanrı, ikincisi İsa ile ilgilidir. Burada bilinmek istenen şudur: Baba, oğul ve kutsal ruh farklı olmayan tek bir varlık mıdır, değişik düzeylerde üç farklı varlık mıdır, yoksa birbirleriyle iç içe geçmiş bir varlık mı söz konusudur? Bu, Hıristiyan teolojisinin klasik Üçlülük (Tetris) teorisidir.

Bunu anlamak veya gereçlendirmekte Eskiçağ Yunan metafiziğinin araçları kullanıldı.⁹

İsa'nın bir yandan insan olması, diğer yandan Tanrı olması, ama bu zatlının birbiriyle aynılaştırılmaması, özdeş varlık olmadıklarının gereçlendirilmesi için şu argüman (*Eutysches*) ileri sürüldü: Burada söz konusu olan bir tek zat ve bir tek özelliktir. Buradaki "kişi", "insan", "Tanrı" tartışması gelecek çekişmelere de zemin hazırlamaktadır.¹⁰

Boethius (480-424) bu tartışmalarda bir dönüm noktası sayılır.¹¹ Boethius İsa'nın yukarıda anılan gerçek kimliği tartışmasında şu görüşü savunmuştur: İsa'da her iki nitelik bulunsa da, bunlar tek bir kişide birleşmektedir. Boethius'un kişi tanımı da önem taşır: Boethius'a göre kişi *naturae rationalis individua substantiada*, yani "doğal rasyonel bireysel madde"dir.¹² Bu tanım Ortaçağ'daki tartışmayı, özellikle Thomas Aquinas'ı derinden etkileyecektir.

Boethius'un tanımında kişi öncelikle Aristocu anlamda bir maddedir,¹³ yani bizzat kendisi için mevcut olan bir varlıktır, kendinde değerlidir. Madde bir sıfattan, nitelikten, ilinekten farklıdır. İlinek hep bir şeyle ilgili olmakta, onsuz

Identität der Person, 2007, Freiburg, s. 40; Martin Brassler, *In der Rolle des Individuums. Die Bedeutungen von "Person" und die Etymologie von "Persona" in: Kollektiv-und Individualbewusstsein*, 2008, s. 54.

5 Brassler, age., s. 59.

6 Eisler, age., s. 271 vd.

7 Lothar Lux, *Persönlichkeitspsychologie*, Stuttgart, 2008, s.45.

8 Dieter Sturma, *Philosophie der Person*, 2. Aufl., Paderborn, 2008, s. 44.

9 Schlegel, age.,s. 41; Eisler,age., s. 276, 277.

10 Schlegel, agy.

11 Anicius Manlius Severinus Boethius'un felsefesi ve teolojisi için temel eserlerden biri Joachim Gruber, *Boethius, Einführung*, Stuttgart, 2011.

12 Boethius, *Die Theologischen Traktate, Übersetzt, eingeleitet und mit Anmerkungen versehen von Michael Elsässer*, Hamburg, 1988, s. 82.

13 Gruber, age., s. 32-37.

düşünülemez. Bu madde Boethius tarafından bireysel olarak belirlenmiştir; yani, ilke olarak bölünemez. Böylece kolektif varlıklar, örneğin devlet, kurum vb. bu kavrama dâhil olamaz. Üçüncü unsur olarak rasyonellik, yani düşünme yeteneği eklenmektedir. Buna göre, kişi bağımsız, bireysel bir varlıktır ve bu itibarla düşünme yeteneğine sahiptir. Bu son sayılan yetenek *differantia specifica*, belirleyici, ayırt edici, özgül farklılık olarak görülmektedir; yani, kişiyi diğer bireysel varlıklardan, örneğin hayvanlardan ayıran özelliğidir.¹⁴

Aşağıdaki açıklamalarda Norbert Campagna'nın açıklamalarını takip ederek kişi kavramını tarihi perspektif içinde değerlendirmeye çalışacağız. Campagna *Handbuch der Rechtsphilosophie* (Hukuk Felsefesi El Kitabı) isimli çalışmasında kişi kavramını anlaşılır bir biçimde, bugün açısından önemini sorgulayarak ele almaktadır.¹⁵

Teolojik kavramlardan hukuki kavramlara geçelim, fakat zaman bakımından aynı dönemde kalalım. Birçok hukuk sisteminin babası olan Roma hukukunda kişi kavramı anahtar rol oynar. Klasik Roma Hukuku'nda, Jüstinyen hukukçularında hukuk "kişiler hukuku" ve "eşya hukuku" arasında ayrıma tâbi tutulur. Hukuk dünyasının iki büyük alanı vardır: Kişilerin alanı, şeylerin alanı. Her şey bu alanlardan birine sokulmak zorundadır, yani üçüncü halin imkânsızlığı (*tertium non datur*) söz konusudur.¹⁶

30 Aralık 533'de yürürlüğe giren *Institutiones*'de üstü kapalı bir şekilde kişilerden bahsedildiğinde insanların kastedildiği ifade edilir. İnsanlar ise "köleler" ve "hürler" olarak iki kategoriye ayrılır. Kişi, metafizik bir varlık değildir, mahkemede haklarını savunabilecek bir bireydir. Köleler böyle bir hakka sahip olmadıkları için, yukarıda ifade edildiği anlamda kişi sayılmazlar. Bunlar daha ziyade elbise, altın veya bir taşınmaz mal gibi cismani eşyalar gibidir. Tabii bu eşyalardan cismani olmayanlar da ayrılır (örneğin borç ilişkileri, miras ilişkileri (*Institutiones*, II, II, 1 ve 2))¹⁷

Kölecilik bugün hukuk sistemleri tarafından tanınmadığı, tam tersine yasaklandığı için artık kölelerin kişi sayılıp sayılmadıkları, eşya kategorisine mi, kişi kategorisine mi dâhil olacakları tartışması yapılmamaktadır. Her insan hukuk kişisidir, hukuki anlamda kişidir. Belirli haklara doğal olarak sahiptir ki, bunlara biz insan hakları diyoruz. Bunlar her pozitif hukuk sistemi tarafından tanınır. Fakat bugün başka varlıkların kişi mi, eşya mı, yoksa üçüncü bir varlık tipi mi olup olmadıkları ve bunlara hangi gözle bakacağımız sorusu gündeme gelmektedir.¹⁸ Günümüzde insan ve eşya dışında, başka bir kategorideki bir varlığın tanınması, bir adım daha ileri giderek bu varlıklara eşyalardan farklı olarak belirli subjektif hakların tanınması gündeme gelmektedir.

14 Norbert Campagna, *Person in: Handbuch der Rechtsphilosophie*, Hrsg. Eric Hilgendorf/Jan C. Joerden, 2016, Frankfurt, s. 373.

15 Campagna, age., s.373-378.

16 Campagna, agy.

17 Campagna, age., s. 374.

18 Campagna, agy.

Burada bir kolektifi, bir devleti, bir üniversiteyi, örneğin İstanbul Üniversitesi'ni, bir partiyi, bir holdingi, bir anonim ortaklığı, Beşiktaş Kulübü'nü düşünmüyoruz. Bu tür varlıklar için hukuk “tüzel kişiler” kategorisini icat edip kullanmıştır. Böylece bu şahıslar gerçek kişilerden ayrılır. Bu tür kurumlar haklarını —ki bu haklar üyeleriyle aynı olmak zorunda değildir— kullanabilirler. Böylece bunlara belirli bir korumaya uygun, korunmaya lâyık buldukları, bizzat kendi varlıkları nedeniyle, kendinde değerli oldukları için statü tanınmaktadır. Çünkü Roma Hukuku için kişi esas olarak bizzat kendi varlığı nedeniyle kendi istediği için korunmaya değer varlıktır. Roma hukukçuları için hukuk, kişiler göz önüne alınmazsa anlaşılacak bir şey olamaz, hukuk kişilerin istekleri için yapılmıştır. *Institutiones*'te her ne kadar kişinin tanımı yoksa da, şu şekilde bir kavram yaratılabilir: Hukuki anlamda kişi, “hukuk kişisi” olarak bir varlıktır; ancak bu kişi bizzat kendinde değer olarak kendisi korunmaya değer bir şey hakkında iddialar, haklar ileri sürebilecekse “kişi”dir; bu bağlamda, bu şeyin, o kişinin meşru mülkiyeti olarak görülmesi şartı aranır. Bir hukuk kişisi her zaman bir varlıktır ve bu varlığın kendisine ait olan bir şeyi bulunmaktadır. Bu varlıklar için hukuk, adalet teorisi işlevini yerine getirir: *Ius suum cuique tribuere*, yani herkese kendi mülkiyetini dağıtmak, herkese meşru hak sahibi olduğu şeyi vermek. Kendisi için meşru hak talepleri ileri süremeyecek varlıklar, böyle hakları formüle edemeyecek var-

lıklar, köleler, çocuklar, ilk dönemde yabancılar, eşyalar hukuk kişisi olamazlar ve böyle kabul göremezler.¹⁹

Burada önemli olan olgu, varlığın hak iddiasını kendi isteği, kendi iradesiyle ileri sürebilmesi zorunluluğudur. Örneğin, ben, evimi korunması gereken bir değerli şey olarak görürüm; fakat ev kendi kendine, bizzat kendi varlığıyla korunmaya değer bir varlık olmadığı için eve hukuki korunma ne getirecektir, ne yararı olacaktır? Evin hukuki korunması, ev bana barınak olduğu sürece işe yarar. Bu nedenle ev hukuki kişi olamaz. Burada dikkatimizi çekecek husus, hak talebinin doğrudan ilgilisi tarafından bizzat ileri sürülmesi ile onun adına temsilcisi tarafından ileri sürülebilmesi arasında önemli bir fark olmamasıdır. Bir yaşındaki çocuk meşru haklarını savunma yeteneği, örneğin beslenme hakkını kendisi hukuki süreç içerisinde formüle edemeyeceği ve mahkeme önünde savunmayacağı için ona hukuki şahsiyet tanımamak olmaz. Tek ve geçerli olgu, çocuğun yasal hak iddialarını ileri sürebilecek olması veya akla yatkın bir şekilde bu hakların onun adına ileri sürülebilecek olmasıdır.²⁰

Bugünkü hukuk sistemlerine hep şu soru sorulmaktadır: Geriye dönüşsüz koma halindeki insanlar, embriyolar, fetüsler, hayvanlar veya belirli makineler (kompüter veya robotlar) kişi olarak mı görülmelidir veya bunlara artık kişi statüsü tanınmamalı mıdır (burada örneğin, koma halindeki insanlara o duruma gelmeden önce bu statünün tanındığını

19 Campagna, age., s.374.

20 Campagna, agy.

hatırlatalım)? Yukarıdaki kişi için yaptığımız tanımları esas alırsak, “Bu varlıklar bizzat kendileri için korunmaya değer bir şey olarak hak iddia edebilecek, bunu yapabilecek durumdaki varlıklar mıdır?” sorusunu sormalıyız. Buradaki yapabileme, muktedir olma dilbilgisi anlamında anlaşılmalıdır. Bu varlıklar için herhangi bir hak ileri sürmenin bir manası var mıdır? Hiç kimse 333 sayısı veya 999 veya 69 veya 666 sayısı adına bir hak talebinde bulunmanın bir anlam ifade ettiğini söyleyemez. Örneğin, 666 sayısı adına dava açıp, “666 iyi bir şöhrete sahiptir, bu sayıyı şeytanla özdeşirmeye kalkanlar, bu sayının iyi şöhretine zarar vermektedir.” tezi pek bir anlam ifade etmez. Bir fetüsün yaşamı hukuken korunmalı mıdır? Çünkü fetüste bizatihi kendi varlığıyla kendisi için bir şey, bir değer mi bulunmaktadır? Ya da bu yaşam sadece gelecekteki, müstakbel ebeveynlerin çıkarları için korunan bir yaşam mıdır? Birinci durumda kürtaj yasaklanacaktır. İkinci durumda ise kürtaja anne ve baba isterse izin verilebilecektir. Bu durum gösteriyor ki, kişi kavramı ve tanımı hiç de akademik bir tartışma değildir. Milyonlarca insanın günlük yaşamını ilgilendirmektedir.²¹

Hukuki fiksiyonlar, kurgular yoluyla, hukuk aracılığıyla, her şeyi hukuki kişi düzeyine çıkarmak, bu statüyü tanımak mümkündür Christopher Stone’un *Should Trees Have a Standing* adlı kitabı bu konuda çığır açmıştır. Tabii, kitabı “*Should Trees Be Legal Person?*” başlığı konsaydı tartışma daha etkili olurdu. Şüphesiz Stone metafizik bir

işe girişmek istememiştir, hukuki olarak pragmatik bir çözüm arayışındaydı. Günümüzde insanlar için önemli şeyleri, örneğin ağaçları, doğayı, manzarayı bizzat kendimiz için korumanın yeterli olmadığını görmekteyiz. Birçok olayda bunların bizzat kendileri için korunması gerektiği konusunda da tereddüt bulunmadığı bilinmektedir. Bu şeyleri sadece eşyalar olarak görsek de, sanki bağımsız hukuki kişilerin gibi görmüyoruz, yani bir *legal standing* hukuki pozisyon sahibi olan, bizzat kendileri için korunan varlıklar olarak kabul etmiyoruz. Hukuk pragmatikliği, hukuk felsefesi açısından yöneltilen soru şu olabilir: Kişi statüsü, eşya statüsü bakımından daha iyi korumaz mı?²²

Tabii birçok kişinin Stone’un önerisini tuhaf, hatta saçma sapan bulması, sırf metafizik kişi kavramından, fonksiyonel, işlevsel kişi kavramı lehine vazgeçmesinin sezgisel zorluğuyla açıklanır. Kontra-intuitif, sezgilere aykırı bir fiksiyonla, kurguyla çalışmak kuşkusuz zordur. Tabii tüm metafizik tartışmaları bir kenara bırakırsak, hiçbir varlığa doğuştan herhangi bir hukuki koruma tanımıyoruz, sadece ve sadece hukuk sisteminin hangi varlığa hangi korumayı sağlamayacağına karar veriyoruz. İlke olarak taşlara, topraklara, sulara da hukuki koruma getirebiliriz.²³

Biz hukuku, yasa koyucunun iradesinin başlı başına tek başına bir merci olarak mutlak ve egemen bir şekilde, neyin bizatihi kendisi için hukuken korunması gerektiğine karar veren sistem

21 Campagna, agy.

22 Campagna, age., s. 375.

23 Campagna, agy.

olarak görmüyoruz Bunun yerine sadece ve sadece belirli varlıkların —bunlar aslında ve bizatihi kendileri için korumaya değer varlıklardır— korunabileceğini söylüyoruz. Fakat hukuk bu durumda iki bakımdan yanlış iş yapabilir: Birincisinde bu varlıkların bir kısmını hukuki kişi olarak görmez. Bunu Roma Hukuku köleler bakımından yapmıştır, kölelerin insan statüsünü tanımamıştır.

İkincisinde, aslında ve bizatihi kendileri için korunmaya değer varlıklardan başka varlıklara kişi statüsü tanyabilir. Yasa koyucu iradenin görevi, hukuki kişi kavramının genişlemesini, büyümesini bağımsız, egemen bir şekilde belirleme olmamalıdır. Bunun yerine, önceden var olan, verili, zaten kendiliğinden var olan genişlemeyi hukukta geçerli kılmak olmalıdır.²⁴

Hukuki kişinin normatif ana özellikleri

Rasyonel, ama iradeci, sırf keyfi karar vermeyen bir yöntem ve anlayışla hareket etmeye karar verdiğimiz zaman, hukuki kişi tanımına temel teşkil etmesi için bir özellik veya özellikler topluluğunu aramalıyız ve bu özellik tüm hukuki kişiler için geçerli olmalıdır. Belirli varlıklar bizatihi kendileri için korunmaya değerli görülürse, bunların —intrinsik(intrinsic), özsel olan korunmaya değerlilik niteliğini temellendiren bir

şeylere sahip oldukları düşünüldüğünde, o şeyleri hukuk sisteminde gerçekten güvence altına almak akla uygundur.²⁵

Böyle bir temel, Ortaçağ felsefecilerinden Boethius'da bulunmaktadır. Bu, bir varlığın akıllı doğasıdır.²⁶ Haksızlık ancak akıllı bir varlığa karşı yapılabilir Bunun nedeni, ancak akıllı tabiatı olan bir varlığın bu niteliğiyle meşru hak taleplerinde bulunabilmesi veya onun adına meşru hak taleplerinde bulunabileceği olmasıdır. Her şeyden önce, akla uygun yaşama ve böyle muamele görmek hakkı gelir (Boethius).²⁷ Böylece herkes hukuk kişisi sıfatıyla, ilke bakımından akıllı varlıklar olarak kabul görür. Aklın insanlarda olduğu gibi organik maddede, veya belki bir gün akıllı robotlarda, ya da her ikisinin karışımı olan yaratıklarda, *cyborg*larda maddileşip maddileşmemesine bakılmaksızın “akıllı varlık” olarak kabul görürler.²⁸

Buradaki soru, akıl ile neyi anladığımızdır. Akılla belirli problemleri talimatlar, yol göstermeler, veriler olmadan çözebilme yeteneği mi anlaşılır? Bu durumda bir maymun birkaç sandığı üst üste koyarak bir muza ulaşabiliyorsa, bu maymunu da akıllı bir varlık sayıp hukuki kişi sayabilir miyiz? Veya akıl kavramını çok daha dar anlamda alıp sembollerle çalışabilme yeteneği mi akla gelir? Akıl sorunu geçmişte hayvanlar bağlamında karşımıza çıkmıştı. Bugün ise sorun yapay zekâ bağlamında ortaya çıkmaktadır.²⁹

24 Campagna, agy.

25 Campagna, agy.

26 Boethius, *Einführung*, s.29 vd.

27 Boethius, *Die Theologischen Traktate*, s.34-35.

28 Campagna, agy.

29 Campagna, agy.

Akıl konusunda Kant'a dayanıldığında, "Ben" kavramına sahip olma önem taşır. Kant'ı takip ettiğimizde akıl tecrübe içerisindeki tüm materyali üç ide olarak düzenler: "Ben", "Dünya" ve "Tanrı" Ben düşüncesinin yardımıyla ben tüm bilinç durumlarımı belli bir zaman içinde aynı kalan bir bilinç olarak görebiliyorum, bakabiliyorum. Bu ide, düşünce herhangi bir tecrübeye dayanmaz, bir tecrübenin sonucu olarak bana verilmiş değildir; ama Kant'a göre tüm tecrübeleme, her birine refakat eder. Bu düşünceyle, bu ideyle zamanı aşan bilinç gibi bir şey mümkün olmaktadır. Böyle zamanı aşan bilinç olmaksızın meşru hak talepleri düşüncesi anlam ifade etmez.³⁰

Kant *Saf Aklın Eleştirisi*'nde, kişiyi belirli bir zaman diliminin ötesinde kendini aynı özne olarak gören varlık şeklinde tanımlar. *Antropoloji* adlı çalışmasında Kant bu imkânı, kendisini Ben olarak düşünebilme imkânının insanı tüm varlıklar arasında özel bir yere koyduğunu, asıl kişi ve eşya ayrımının bu ayırmadan kaynaklandığını belirtir.³¹ *Metafiziğin Temellendirilmesi*'nde Kant kişilerin sırf birer araç değil, aslen ve her zaman bizatihi amaç olarak kendilerini belli ettiklerini ifade etmektedir. Bunun sonucunda kişiler keyfiliği sınırlandıran bir dikkatin, saygının konusunu oluşturmaktadır. Eşyalara yaptığımız muameleyi kişilere yapamayız.³²

Buna göre akıllı varlık olarak zamanı aşan, uzun bir zaman diliminde kendi bilincinin farkında olan bir özneyi göre-

biliriz. Böyle bir varlık, kendi yaşamının sadece kısa vadeli değil, orta ve uzun vadeli şekilde planlamasını yapabilmektedir. Böylece amaç koyabilen bir varlık olacaktır. Amaçlar da gelecek için olduğuna göre ve gelecek için planlar yapıldığına göre, bunun böyle olması gerekir. Kendine amaçlar koymak, belirlemek, hatta kendi kendisinin ne olacağı hedefini koymak —ben şunu veya bunu olmak istiyorum diyebilmek— bir özneyi, bizzat kendisi için, kendi yararına korunan varlık haline getirmektedir. Bu nedenle sadece ve sadece kendisine sahip olan varlıklar bizzat kendileri için korunmaktadır.³³

Kişi ve Sorumluluk

Şu ana kadar hukuki kişiyi sadece bizatihi kendisi için değer taşıyan varlık olarak gördük; bu özsel korumaya değerli oluşla, varlığın kendisini geleceğe taşıyabilme kabiliyetiyle bağ kurmaya çalışıyoruz; ve bu varlığın kendisini böylece bütünsel bir varlık olarak görmesini sağladığını düşünüyoruz. Tabii sadece geleceğe bakmamız yetmez, geçmişe de bakmamız mümkün ve gereklidir. Biri geleceğe yönelme olanağını sahipse, bunu bir varlığın kişi olarak tespiti bakımından önemli görüyoruz. Geçmişteki bir şeylerle de özdeşleşmesi olanağı sorumluluk açısından önem taşır. Benim sorumlu olmam için, gelecek için amaçlara sahip olmam, böyle amaçlar, hedefler tespit edebilmem gereklidir. Sorumlu tutulabilmem için de geçmişte gelecek için amaçlarım ve hedeflerim olmalı ve

30 I.Kant, *Kritik der reinen Vernunft* (1781), Hamburg, 1956, s.403; Campagna, age., s. 376.

31 I.Kant, *Antropologie in der pragmatischer Hinsicht*, Frankfurt, 1977, s.407.

32 I. Kant, *Die Metaphysik der Sitten* (1797) , in Werke, Akademie Ausgabe, Bd.6, Berlin 1907/14, s. 331.

33 Campagna, agy.

bu amaçları gerçekleştirmiş olmalıyım³⁴. Ayşe'yi evlenmek için kaçırdım ve bunun sorumlusuyum. Buradaki felsefi soru şudur: Bu amaçları geçmişte ortaya koyup gerçekleştiren varlığın ben olduğumu nasıl bilebilirim? Ayşe'yi kaçırmayı kafasına koyan ve Ayşe'yi kaçıran kişinin ben olduğumu nasıl bilebilirim? T.C Kimlik numarası bu bağlamda pek bir işe yaramaz.

John Locke bu sorunla, “kişisel ayniyet paradigmatığı” bağlamıyla ilgilendi. Locke “*Essay Concerning Human Understanding*” (İnsan Anlayışı Üzerine Bir Deneme) adlı meşhur eserinde bu konuyu sistematik olarak ele aldı.³⁵ Konuyu felsefenin, ruhun felsefesi haline getirdi. Bunun hukuk felsefesiyle doğrudan ilgisi bulunmaktadır. Kişi kavramında forensik, adli, yani hukuki bir kişi kavramını aradığını açıklıkla belirten Locke, ampirik bir filozof olmasına rağmen klasik madde kavramını reddetmektedir. Kişinin maddileşmiş olmasını da kabul etmeyen Locke'a göre, kişi madde değildir, hele manevi (immateriel) bir kişi hiç değildir.

Kişisel kimlik için önemli olan manevi bir ruh değildir. Locke kişinin neden oluştuğu sorusuyla değil, şu soruyla ilgilenmiştir: Günlük yaşamımızda ve özellikle hukuki bağlamda bir kişiyi, bir zaman dilimini aşacak biçimde hangi ölçülerle aynı kişi olarak kimliklendirebiliriz? Niçin “Bu kişi, o kişidir” diye-

biliriz? Bunun nedeni belirli fiilleri bu kişiye isnat ettirebilmemizdir. Bu isnat ettirebilme, mükafatlandırmanın ve cezalandırmanın da temelini oluşturmaktadır.³⁶

Locke kişisel kimlik kavramına forensik olarak bakar, çünkü bu kavram ahlaki ve hukuki sorumluluğun belirlenmesi için çıkış noktası olacaktır. Kavram bize “Bir kişiyi cezalandırma veya mükafatlandırma hakkımız var mı?” sorusuna da cevap verecektir. Roma Hukuku'nda özellikle hukuki kişilerin korunması ön plana çıkarken, Locke'da hukuki kişilerin sorumlu tutulabilme yeteneği önem kazanmaktadır. Burada iki cephe arasında ayırım yapmak gerekir. Birinci cephe, sorumluluk yeteneği cephesidir. Buna göre, sadece kişiler katı anlamda bir fiilden dolayı sorumlu tutulur. İkinci cephe, somut eylem için sorumlulukla ilgilidir. Buna göre, bu kişi sadece bu fiil için sorumlu tutulur.³⁷

Felsefi yaklaşım, etik anlamda gerçek kişiyi, kendi eylemini kendisi belirleyen ve bu nedenle olması gerekeni yapması koşulu altında yaşayan, bu nedenle sorumlu varlık olarak görmektedir. Saygı görme hakkına sahip olan bu varlığın kendisi de diğer kişilere saygı göstermekle yükümlüdür.

Fakat hukuki anlamda bugün hâlâ kişi daha ziyade formel-teknik bir kavram olarak görülmektedir. Bu kavramla kişi, hakların ve yükümlülüklerin taşıyıcısı olarak ifade edilmektedir. Bundan

34 Campagna, agy.

35 John Locke, *Essay Concerning Human Understanding*, Oxford, 1975 özellikle II, xvii, s. 25-26.

36. Campagna, agy.

37 Campagna, age., s. 377.

da her şeyden önce *homo sapiens* türüne mensup olarak, bu türün bir üyesi olarak hayata sağ olarak gelen insan anlaşılmalıdır. Bu insanın yetenekleri veya diğer özellikleri önem taşımaz. Kişinin hukuk sujeliği ve böylece gerçek kişi olarak doğumun tamamlanmasıyla başlayan ve ölümle sonuçlanan varlığına dayanan bir konsept her şeyden önce hukuk güvenliğine hizmet etmektedir. Birinin daha insan olduğu veya artık insan olmadığı sorunu böyle bir konseptle henüz tatmin edici olarak çözülememiştir. Ceza hukuku açısından koruma ve anayasal koruma çok daha geniş kapsamlıdır. Henüz doğmamışların, dünyaya gelmemişlerin anayasal olarak kişi olmadıkları olgusu, doğmamış insan yaşamına ithaf edilen onur, koruma ve saygı gösterilmesi temel fikrini değiştirmez.

Biyotibbin çok hızla ilerlemesi nedeniyle, hukuk tekniği anlayışı konusunda kişi kavramı bakımından birçok hususun aydınlatılması, hukuk güvenliğinin sonucudur.³⁸ Bu bağlamda bu gün hayvanlarda yapılan az çok başarılı deneylerin yarın insanlarda denenmesi talepleri karşısında bu insanların ve insana benzer varlıkların korunmaya değerlilikleri, kişi konusunun sadece bir akademik tartışma olmadığını, günlük yaşamda da önemi olduğunu göstermektedir.

Felsefenin doğuşundan bu yana insanları meşgul eden kişi konusu, teknolojik gelişmeler karşısında birçok disiplinden bilim insanını, bunun yanında eskisi gibi felsefeci ve etikçiyi meşgul etmeye devam edecektir

38 Amina Salkic, *Der Personenbegriff aus juristischer Sicht in: Formen menschlicher Personalität*, Heidelberg 2012 s. 69-91 (91).